

Británie a Evropa 1945–1951

Evropská linie britské zahraniční politiky a hospodářské příčiny odmítavého postoje k hlubším formám ekonomické integrace Západní Evropy¹

Jana Brhelová

Studie analyzuje postoj Velké Británie k procesu evropské integrace v letech 1945–1951 a roli, jež ostrovní stát sehrál při realizaci prvních poválečných pokusů o hospodářskou spolupráci zemí Západní Evropy.² Cílem je upozornit na skutečnost, že britský postoj k ekonomické integraci nelze považovat za od počátku odmítavý a s ohledem na řadu kroků, které britská vláda v letech 1945–1951 na podporu procesu západoevropské hospodářské spolupráce podnikla, není možné britskou neochotu stát se jedním z členů v roce 1951 založeného Společenství uhlí a oceli (*European Coal and Steel Community*) interpretovat jako jasný projev britského euroskepticismu vyplývajícího z nedůvěry v budoucnost sjednocené Evropy. Studie si dále klade za cíl na základě analýzy poválečného stavu a principů fungování britské ekonomiky a struktury zahraničního obchodu dokázat, že důvody vedoucí k nezapojení se do hlubší formy ekonomické integrace fungující na nadnárodních principech byly především ekonomické, a postoj země k přímé účasti v integrační iniciativě vznikající na základě Schumanova plánu nebyl formován primárně touhou po udržení velmocenského postavení a neochotou přijmout změny vyplývající z nového poválečného uspořádání.

ROLE BRITÁNIE V POVÁLEČNÉ EVROPĚ

Širší koncepci britské zahraniční politiky po roce 1945 — vize o pozici vlastní země v poválečné mezinárodní politice, úvahy o budoucnosti impéria a vztahu země k ostatním státům Západní Evropy — je nutné chápat v širším kontextu změn, jež se v oblasti mezinárodní politiky po druhé světové válce udály.

Změnou, jež se na vývoji poválečných mezinárodních vztahů podepsala nejvíce, byl zrod dvou supervelmocí — Spojených států amerických a Sovětského svazu — a vznik tzv. bipolárního světa. V souvislosti s tímto vývojem se samozřejmě změnilo mezinárodní postavení jednotlivých evropských států a také pohled na Evropu jako celek. Poválečné „dělení“ světa na Západ a Východ a vyhocení vzájemných vztahů

1 Výzkum byl realizován v rámci grantového projektu IGA VŠE č. 20/2017.

2 Pojem „Západní Evropa“ používaný v tomto textu představuje politický termín označující seskupení evropských států nacházejících se geograficky nejen v oblasti západní Evropy.

mezi Sovětským svazem a Spojenými státy americkými vedlo v prvních poválečných letech k významnému obratu v americké zahraniční politice. Na rozdíl od období po první světové válce se Spojené státy americké rozhodly nenavracet se k dříve dlouhodobě uplatňované politice izolacionismu. Tento krok pak Washingtonu umožnil více se angažovat v mezinárodních otázkách a ovlivňovat politický, ekonomický, sociální a kulturní vývoj Západní Evropy i mnoha mimoevropských oblastí.³ V kontextu problematiky evropské ekonomické integrace je nutné zmínit, že Spojené státy americké byly od počátku silným příznivcem myšlenky evropské jednoty a od Velké Británie — svého nejbližšího spojence — očekávaly, že se stane hlavním iniciátorem a leaderem integračního procesu.⁴

Pro Velkou Británii byly první poválečné roky obdobím plným diskusí řešících, jakou roli bude ostrovní stát v novém poválečném uspořádání hrát. Tyto diskuse nijak nesouvisely s významnými změnami, jež se udály na britské politické scéně bezprostředně po skončení druhé světové války.⁵ Linie zahraniční politiky nové labouristické vlády vedené Clementem Attleem byla, na rozdíl od domácí hospodářské a sociální politiky, téměř totožná s linií, kterou zastávali konzervativci v předešlých obdobích. Poté, co byl ministr zahraničních věcí Anthony Eden na svém postu vystřídán Ernestem Bevinem, nedošlo k žádným významným změnám a zahraničně-politická koncepce prosazovaná předchozími vládami nebyla významně revidována.⁶

Britské zájmy v oblasti zahraniční politiky se po skončení druhé světové války soustředily do tří oblastí. Na prvním místě bylo, stejně jako po několik předcházejících století, britské impérium a s ním související snahy o zachování statusu velmoci. Dále se pozornost ministerstva zahraničí upírala na udržení a rozvoj anglo-amerického *special relationship*, jenž po vypuknutí studené války znova začal nabývat na

3 LOUIS, R. — BULL, H., *The 'Special Relationship' Anglo-American Relations since 1945*, Oxford 1986, s. 43–48; DAVIES, N., *Evropa: Dějiny jednoho kontinentu*, Praha 2000, s. 1067–1082.

4 GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., *Britain and European Integration since 1945: On the Sidelines*, New York 2009, s. 12–27; CORTHORN, P. — DAVIS, J., *British Labour Party and the Wider World: Domestic Politics, Internationalism and Foreign Policy*, London 2012, s. 119–124.

5 Díky levicově zaměřenému volebnímu programu (*Let Us Face The Future: A Declaration of Labour Policy for the Consideration of the Nation*, London: Labour Party 1945) slibujícímu vyřešení dlouhodobých ekonomických a sociálních obtíží Labouristická strana vedená Clementem Attleem vyhrála v létě roku 1945 parlamentní volby nad Konzervativní stranou s velkou převahou a byla poprvé v britských dějinách schopna sestavit vládu, která nebyla závislá na spolupráci s koaličními partnery a měla velmi silný mandát. Podrobněji k okolnostem labouristického volebního vítězství a volebnímu programu například HENNESSY, P., *Never Again: Britain 1945–1951*, London 1992, s. 56–86; *On this day, 1945: Churchill loses general election*, BBC, dostupné z: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/july/26/newsid_3572000/3572175.stm, [cit. 5. 4. 2017]; KOVÁŘ, M., *Vznik a vývoj britského Welfare State ve 40.–60. letech 20. století (II)*, dostupné z: <https://www.euroskop.cz/8613/1471/clanek/vznik-a-vyvoj-britskeho-welfare-state-ve-40--60-letech-20-stoleti-ii/> [cit. 4. 5. 2017].

6 HEINLEIN, F., *British Government Policy and Decononisation 1945–1963*, London 2002, s. 11–15.

důležitosti. Třetí oblastí zájmu bylo poválečné uspořádání a budoucnost kontinentální Evropy.⁷ Všechny výše uvedené sféry zájmů se prolínaly a navzájem ovlivňovaly. Snaha o rozvoj vztahů mezi Londýnem a Washingtonem, existence hospodářských a politických vazeb se zeměmi *Commonwealthu* a snaha o udržení silného mezinárodního postavení se významně podepsaly na formování britského postoje k možnostem vzájemné ekonomické, politické a vojenské spolupráce v rámci zemí Západní Evropy.⁸

EVROPSKÁ LINIE BRITSKÉ ZAHRA NIČNÍ POLITIKY V LETECH 1945–1951

V poválečném světě dvou supervelmocí nechtěla Velká Británie mít stejné postavení jako ostatní země Západní Evropy; chtěla navázat na imperiální tradici a využít výjimečného postavení, které měla ve válečné alianci. S ohledem na výše řečené Londýn hojně prosazoval zahraniční politiku odvíjející se od tzv. konceptu tří překrývajících se kruhů a zaujetí pozice tzv. vyvažujícího aktéra v rodícím se bipolárním světě. Na základě principu tří překrývajících se kruhů, které byly představovány Spojenými státy americkými, Velkou Británií (spolu s *Commonwealthem*) a Západní Evropou, měla Velká Británie fakticky zaujmout pozici centra a představovat silné pojítko mezi Washingtonem a sjednocenou Evropou.⁹

Výše popsaná zahraničněpolitická koncepce počítala s hlubší formou ekonomické i politické integrace zemí Západní Evropy; plné zapojení do tohoto procesu však Londýn neplánoval. Z tohoto postoje však nelze vyvozovat, že britský vztah k hospodářské a politické integraci Evropy byl od počátku negativní a již v dané době jasně symbolizoval britskou nedůvěru v budoucnost a životaschopnost sjednocené Západní Evropy.¹⁰ Situace byla ve skutečnosti opačná. Ostrovní stát byl již v průběhu mezi-

7 YOUNG, J., *Britain and European Unity 1945–1999*, London 2000, s. 10–25; JUDD, D., *Imperium. Britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*, Praha 1999, s. 340–341; CROSS, C., *The Fall of the British Empire 1918–1968*, London 1968, s. 246; CORTHORN, P. — DAVIS, J., c. d., s. 111–113.

8 The National Archives of United Kingdom (TNA UK), FO 371/74183; TNA UK, FO 953/4J; TNA UK, FO 211/812; TNA UKFO 115/4259; CROFT, S., *British Policy towards Western Europe, 1947–1949: Best of Possible Worlds*, in: *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944–)*, Vol. 64, No. 4, 1988, s. 622. GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 20–21.

9 LUNDESTAD, G., “Empire“ by Integration”: The United States and European Integration, 1945–1997, Oxford 1998, s. 20–21; CROFT, S., c. d., s. 626; NICHOLAS, H. G., *Britain and the United States*, London 1963, s. 41–42; SAVILLE, J., *The Politics of Continuity: British Foreign Policy and Labour Government 1945–1946*, London 1993, s. 151–153; CORTHORN, P. — DAVIS, J., c. d., s. 119–124; GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 19–21; TNA UK, FO 371/86735; TNA UK, FO 115/4259.

10 Tento pohled byl v průběhu uplynulých let prezentován nemalým množstvím autorů věnujících se danému tématu (například NUTTING, A., *Europe will not wait*, London 1960; CAMPS, M., *Britain and the European Community 1955–63*, Oxford 1964; MILWARD, A. — BRENNAN, G. — ROMERO, F., *The European rescue of the nation-state*, London 1992) a s ohledem na současný vývoj vztahu Velké Británie k Evropské unii bývá nyní diskutován čas-

válečného období silným zastáncem idejí zabývajících se možnostmi vytvoření jednotné Evropy.¹¹ Vypuknutí válečného konfliktu pak bylo ve všech zasažených zemích silným impulzem pro rozvoj myšlenek směřujících k možnostem vytvoření evropské federace. Přehnaný nacionalismus a meziválečné hospodářské a politické uspořádání bylo stále považováno za jednu z hlavních příčin války a sjednocení Západní Evropy bylo chápáno jako cesta k tomu, aby se nic podobného již nemohlo opakovat. S ohledem na tuto skutečnost jednotlivé evropské národy vyjadřovaly velkou ochotu usilovat o vytvoření jednotné Evropy. Ve většině států byly diskutovány koncepce zabývajících se možnostmi vytvoření evropské federace fungující na nadnárodním principu. V tomto ohledu nebyl Londýn výjimkou. Napříč politickým spektrem rezonoval názor, že sjednocení kontinentu stojící na principu navázání silných vazeb a vytvoření evropské federace je žádoucí ne-li nutné.¹² Již v roce 1939 Clement Attlee, jenž se stal v roce 1945 ministerským předsedou a stál v čele země v období, kdy byly položeny základy budoucí ekonomické integrace i vojenské a politické spolupráce zemí Západní Evropy, veřejně prezentoval svůj názor, že pokud nedojde k vytvoření federální unie, evropská civilizace přestane existovat.¹³

V době druhé světové války budoucí uspořádání Evropy nebylo hojně diskutováno pouze v oficiálních politických kruzích; významně se o tuto problematiku zajímala odbojová hnutí a zástupci exilových vlád. Skutečnost, že značné množství exilových vlád pobývalo během války v Londýně, učinila z britské metropole fakticky hlavní centrum evropských idejí. Většina propagátorů evropské jednoty sdílela názor, že nastolení a udržení míru na kontinentu je možné pouze za předpokladu vytvoření nadnárodních institucí zajišťujících spolupráci mezi jednotlivými zeměmi.¹⁴ Koncepci integrace na nadnárodním principu převzala i britská domácí hnutí podporující sjednocení evropského kontinentu.¹⁵

Budoucí podoba Evropy nebyla lhostejná ani Spojencům, kteří se tímto problémem zabývali na konferencích Velké trojky i dalších jednáních již během války. Prioritním zájmem britské vlády bylo zachování *Commonwealthu* a udržení a rozvoj anglo-amerického *special relationship*. Spojené státy americké myšlenku sjednocení

těji než v předešlých obdobích. Závěry o od počátku negativním postoji ostrovního státu k západoevropské integraci byly však často formulovány pouze na základě analýzy politických okolností, přičemž ekonomické hledisko zůstalo opomenuto.

11 GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 1-9; YOUNG, J., c. d., s. 8-10.

12 STIRK, P., *A History of European Integration since 1914*, London 1996, s. 62; DEDMAN, M., *The Origins and Development of European Union 1945-95: A History of European Integration*, London 1996, s. 19-30.

13 British Labour Leader Urges United Europe. *San Jose Evening News*. Nov 6, 1939, Vol. 115, No. 91, 57th year, s. 28; Union for Europe, *The New York Times*. November 26, 1939, Sunday, s. 74.

14 DEDMAN, M., c. d., s. 18-29.

15 Během války ve Velké Británii působily dvě takové instituce: Federální unie (*Federal union*) a Výzkumný ústav federální unie (*Federal Union Research Institut*), které se během krátké doby staly velmi známými. Počet jejich členů rychle narůstal, byl vydáván týdeník, organizovány sjezdy a organizace byly podporovány i známými osobnostmi, například ekonomem a sociálním reformátorem Williamem Beveridgem. DEDMAN, M., c. d., s. 18-29.

evropského kontinentu dlouhodobě podporovaly a očekávaly, že Velká Británie přezve roli leadera zodpovědného za položení základů jednotné Evropy.¹⁶ Z pohledu Washingtonu v době války a bezprostředně po jejím skončení ve prospěch integrace hovořil především fakt, že prostřednictvím ekonomické integrace, která by později vyústila v politickou integraci, by se zamezilo tolik nebezpečné rivalitě mezi Francií a Německem a v Evropě by došlo k vytvoření velkého jednotného ekonomicky i politicky stabilního bloku. Postupem času se významným činitelem upozorňujícím na nutnost urychlení procesu evropské integrace stalo dlouhodobě sílící napětí mezi Spojenými státy americkými a Sovětským svazem.¹⁷ Skutečnost, že zajištění evropské jednoty nebude primárně krokem bránícím destabilizaci kontinentu v důsledku rivality mezi Německem a dalšími evropskými národy, nýbrž opatřením bránícím teritoriálnímu a ideologickému rozpínání Sovětského svazu, si Velká Británie uvědomovala dříve než Spojené státy americké a svého nejbližšího spojence na tento rozměr evropské integrace upozorňovala. Po rozdělení evropského kontinentu železnou oponou byl již protisovětský rozměr evropské integrace zcela jasný; také bylo zřejmé, že uvažovat o sjednocení celého kontinentu není nadále ani v teoretické rovině možné.¹⁸

Z výše řečeného je zřejmé, že potřeba zajistit jednotu Západní Evropy byla jasnou prioritou Spojených států amerických, Velké Británie i mnoha dalších evropských národů. I přes veškerou důležitost dosažení tohoto cíle se však dva klíčoví hráči — Londýn a Washington — nemohli shodnout na budoucí podobě sjednocené Západní Evropy a mezi oběma zeměmi docházelo k názorovým střetům, které se dlouhodobě nedařilo vyřešit. Co bylo příčinou těchto problémů? V čem se lišila americká a britská koncepce? Proč Velká Británie nebyla ochotna svůj postoj revidovat a co vedlo k britské neochotě stát se členem Evropského společenství uhlí a oceli?

PODPORA BEZ PŘÍMÉHO ZAPOJENÍ

V prvních dvou letech po válce se britská vláda zabývala otázkou ekonomické integrace Evropy méně než v letech následujících, jelikož byla zaneprázdněna hledáním východiska ze špatné ekonomické situace. Ostatní západoevropské státy na tom byly podobně a Spojené státy americké řešily především otázky spojené s revizí izolacionistické koncepce zahraniční politiky.¹⁹ Již v tomto období však bylo zřejmé, že nalezení shody v diskusích o budoucím uspořádání poválečné Západní Evropy mezi Spojenými státy americkými, Velkou Británií a dalšími zainteresovanými státy nebude jednoduché.

16 CORTHORN, P. — DAVIS, J., c. d., s. 111–113; HEINLEIN, F., c. d., s. 11–15; GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 1–9; CROFT, S., c. d., s. 617–620.

17 LUNDESTAD, G., c. d., s. 21–32; CHURCHILL, W., *Druhá světová válka: Triumf a tragédie*, Praha 1995, s. 343–360, 606–645; POLLARD, S., *European Economic Integration 1815–1970*, 1974, s. 155; LOUIS, R. — BULL, H., c. d., s. 52–56.

18 TNA UK FO 371/86735; HUGHES, R. G., *The postwar legacy of Appeasement*, 2014, s. 26–29; HEINLEIN, F., c. d., s. 47–54.

19 NICHOLAS, H. G., c. d., s. 25–31, 37–38; LOUIS, R. — BULL, H., c. d., s. 54–56.

Již první poválečné britské koncepce vztahující se k otázkám spojeným s problematikou integrace zemí Západní Evropy byly s americkými představami konfliktní. Obě země prosazovaly vznik jednotné ekonomicky a politicky stabilní Západní Evropy založené na existenci silných nadnárodních institucí. Nepřekonatelnou překážkou ve sladění americké a britské koncepce se však stala rozdílnost vizí o postavení Velké Británie v poválečné Evropě a roli, kterou bude země v rámci integračního procesu hrát. Washington očekával, že se Velká Británie chopí hlavní iniciativy a naplno se zapojí do integračního procesu. Britské ministerstvo zahraničí však od počátku vnímalo pozici své země odlišně a bylo ochotno podporovat vznik sjednocené Západní Evropy pouze z pozice garanta. Tato vize byla plně v souladu s výše popsanou koncepcí tří překrývajících se kruhů a vylučovala zapojení ostrovního státu do jakéhokoliv integračního uskupení majícího nadnárodní charakter a vyžadujícího omezení národní suverenity a předání rozhodovacích pravomocí do rukou společné instituce.²⁰

Z výše řečeného je patrné, že hlavní názorový střet mezi Velkou Británií a Spojenými státy americkými a dále pak také mezi Velkou Británií a ostatními státy Západní Evropy klonícími se k podpoře nadnárodního principu ekonomické spolupráce pramenil z britské neochoty vzdát se vlastní suverenity a svobody rozhodovat v ekonomických otázkách a zapojit se do integračního uskupení majícího charakter federace.

Tento rezervovaný postoj působil značné komplikace především v průběhu prvních poválečných let, kdy si ostatní státy nedokázaly vznik společného integračního uskupení bez účasti Velké Británie představit. Toto období je možné vymezit lety 1945–1948, přičemž rok 1948 lze s ohledem na pozici Velké Británie v Západní Evropě považovat za zlomový. Na počátku tohoto roku bylo možné ostrovní stát považovat za leadera Západní Evropy, o rok později však již bylo zjevné, že hlavními iniciátory procesu evropské integrace na nadnárodním principu se za silné podpory ze strany Spojených států amerických stala Francie a Německo. V důsledku tohoto vývoje se Velká Británie na konci čtyřicátých let ocitla na více než dvě desetiletí mimo hlavní proud integračního dění a přišla o možnost ovlivňovat budoucí podobu integračního procesu.²¹

Navzdory výše popsaným komplikacím a sporům lze jednoznačně druhou polovinu čtyřicátých let 20. století považovat za období, ve kterém bylo dosaženo značného množství úspěchů, a Velkou Británii je jednoznačně možné označit za klíčového aktéra, který se na jejich dosažení podílel. Londýn se významně zapojil do organizace jednání o možnostech poskytnutí Marshallova plánu (Plánu evropské obnovy, *European Recovery Program*) a následných aktivit vedoucích až k založení Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci (*Organization for European Economic Co-operation, OEEC*). Do činnosti této instituce se Velká Británie naplno zapojila; stala se jedním se zakládajících členů a činnost organizace podporovala, jelikož koordi-

20 TNA UK, CAB 21/3323; TNA UK, FO 371/74183, TNA UK, FO 371/74183; CORTHORN, P. — DAVIS, J., c. d., s. 119–126; CROFT, S., c. d., s. 623–629; GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 1–9, 24–27; LOUIS, R. — BULL, H., c. d., s. 47–48.

21 CROFT, S., c. d., s. 625–629; CORTHORN, P. — DAVIS, J., c. d., s. 119–124; GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 1–9, 27–32.

nace ekonomické spolupráce v rámci OEEC probíhala čistě na mezivládním principu a nijak neomezovala britskou suverenitu.²² V oblasti vojenské spolupráce se britské ministerstvo zahraničních věcí významně zasadilo o vznik Severoatlantické aliance (*North Atlantic Treaty Organization, NATO*).²³

HOSPODÁŘSKÉ PŘÍČINY ODMÍTAVÉHO POSTOJE K HLUBŠÍM FORMÁM EKONOMICKÉ SPOLUPRÁCE

Je zjevné, že dosažení jednoty a zajištění hospodářské a politické stability Západní Evropy bylo jednou z hlavních priorit britské labouristické vlády. Za účelem rychlého dosažení tohoto cíle však Velká Británie nebyla za žádnou cenu ochotna se do žádné užší formy nadnárodní ekonomické spolupráce zapojit. V tomto ohledu Londýn nepodlehli ani tlaku ze strany Spojených států amerických, které nadnárodní koncepci od počátku podporovaly. Jaké důvody Velkou Británii k tomuto chování vedly a proč nebylo možné odmítavý postoj k zapojení země do užší formy ekonomické integrace reprezentované na konci čtyřicátých let především iniciativou realizovanou v rámci tzv. Schumanova plánu a vedoucí ke vzniku Evropského společenství uhlí a oceli za žádných okolností revidovat?

Příčiny odmítavého postoje k nadnárodní formě spolupráce byly dvojího charakteru. Na prvním místě se nabízí zabývat se příčinami majícími politický a strategický rozměr. Tyto jsou řadou autorů věnujících se dané problematice hojně diskutovány, je jim často přisuzována největší důležitost a ve většině případů jsou označovány za hlavní „viníky“ britské neochoty k zapojení do nadnárodní formy spolupráce. Bezesporu nelze popírat, že snaha o opětovné dosažení silného mezinárodního postavení a udržení statutu velmoci a touha o udržení výsad plynoucích z anglo-amerického *special relationship* sehrály svou roli.²⁴ Nelze však tvrdit, že odmítavý postoj byl způsoben neracionálním lpěním na upadajícím velmocenském postavení a sentimentem pramenícím z několika staletí trvající tradice orientovat svou zahraniční politiku na impérium a nevstupovat do užších svazků s kontinentální Evropou. Důvody vedoucí k neochotě uzavřít pevný svazek s integrující se Západní Evropou byly především ekonomické. Archivní dokumenty pocházející z klíčových ministerstev — přede-

-
- 22 Již při diskusích o podobě nově vznikající OEEC Spojené státy americké a několik dalších států Západní Evropy prosazovalo, aby instituce měla silné pravomoci a nadnárodní charakter. V tomto období však Velká Británie měla ještě velmi silnou pozici a dokázala své zájmy prosadit. To, že OEEC byla založena jako instituce fungující na principech dobrovolné mezivládní spolupráce, považovala britská vláda za úspěch mající přínos nejen pro Velkou Británii ale pro budoucí vývoj západoevropské integrace obecně. CROFT, S., c. d., s. 625–629; HEINLEIN, F., c. d., s. 57–64.
- 23 GERBET, P., *Budování Evropy*, Praha 2004, s. 53–63; URWIN, D., *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945*, New York 1995, s. 30–39; YOUNG, J., s. 15–25; LOUIS, R. — BULL, H., c. d., s. 57–64; TNA UK, CO 537/6660; TNA UK, CO 537/6662.
- 24 KENNEDY, P., *Vzestup a pád velmocí: Ekonomické změny a vojenské konflikty v letech 1500–2000*, Praha 1996, s. 445–475; DAVIES, N., c. d., s. 1067–1082.

vším ministerstva zahraničních věcí, ministerstva financí, ministerstva obchodu a ministerstva pro koloniální záležitosti — a také z úřadu ministerského předsedy jasně dokazují, že hospodářský rozměr evropské linie britské zahraniční politiky byl v daném období podrobně analyzován a ekonomická situace spolu s cíli, které si labouristická vláda v oblasti domácí hospodářské politiky vytyčila, byly určující pro rozhodování o tom, zda se zapojit či nezapojit do jakýchkoliv aktivit vedoucích k členství země v celní unii či jiném integračním uskupení stojícím na principech nadnárodní spolupráce a omezujícím možnost rozhodovat o důležitých ekonomických otázkách na úrovni národních vlád. Analýza poválečného stavu britské ekonomiky a labouristickou vládou realizované hospodářské politiky spolu s analýzou britských obchodních vztahů a ekonomických vazeb s Evropou, Spojenými státy americkými a *Commonwealthem* tuto skutečnost pak dále potvrzují.²⁵

Ekonomické překážky britského členství pramenící ze zvolené koncepce domácí hospodářské politiky byly představovány především neochotou ohrozit dva z hlavních cílů, které si labouristická strana před volbami vytyčila. Jednalo se o znárodnění a následné státní řízení klíčových průmyslových odvětví a zajištění tzv. plné zaměstnanosti.²⁶ Mezi nejvýznamnější a pro britskou ekonomiku nejdůležitější průmyslová odvětví jednoznačně patřila těžba uhlí a výroba oceli. Převedení těchto odvětví do státních rukou silně ovlivnilo vztah Velké Británie k ekonomické integraci plánované v rámci Schumanova plánu, jenž počítal se spoluprací stojící právě na kooperaci zemí v oblasti uhelného a ocelářského průmyslu. Jistý vliv sehrálo i znárodnění energetiky a dopravních služeb, jelikož i v těchto směrech bylo jednáno o západoevropské spolupráci.²⁷ Zapojení do hospodářské spolupráce v rámci rodícího se Evropského společenství uhlí a oceli bylo tedy pro Velkou Británii neakceptovatelné. Labouristé nebyli

²⁵ TNA UK, FO 211/812; TNA UK, T 232/125; TNA UK, CAB 139/357; TNA UK, FO 115/4259; TNA UK, FO 371/68956A; *The Commonwealth and the Sterling Area: Statistical Abstract*, No. 86, 1965, Presented to parliament by President of Board of Trade, 1966. Podrobněji ke stavu britské ekonomiky po druhé světové válce a ekonomických vazeb s *Commonwealthem* například; HENNESSY, c. d., s. 216–244; CAIRNCROSS, A., *Reconversion 1945–1951*, in: CRAFTS, N. F. R. — WOODWARD, N. W. C. (eds.), *British Economy since 1945*, Cambridge 1992, s. 25–50; CORTHORN, P. — DAVIS, J., c. d., s. 115–124; HATTON, T. J. — CHRYSTAL, K. A., *The Budget and Fiscal Policy*, in: CRAFTS, N. F. R. — WOODWARD, N. W. C. (eds.), *British Economy since 1945*, Cambridge 1992, s. 67–88; SAVILLE, J., c. d., s. 149–150; HEINLEIN, F., c. d., s. 11–15; NICHOLAS, H. G., c. d., s. 37–40; BRHELOVÁ, J. — FABIANKOVÁ, K., *Konec velmoci a impéria: K vnitropolitickým příčinám úpadku velmocenského postavení Velké Británie po druhé světové válce (1945–1951)*, in: TUMIS, S. — KOURA, J. — SOUKUP, J. (eds.), *Kapitoly z britských a amerických dějin*, Praha 2015, s. 172–184; SAVILLE, J., c. d., s. 149–170.

²⁶ *Let Us Face the Future*, c. d., s. 1–12; TNA UK, FO 371/68956A; TNA UK, T 229/267; KOVÁŘ, Martin — SOUKUP, Jaromír, *Vznik a fungování britského sociálního státu v letech 1939–1951*, in: *Půl století hospodářských dějin. Sborník k 75. narozeninám prof. Ing. Václava Průchy, CSc.*, Acta Oeconomica Pragensia. Vědecký časopis Vysoké školy ekonomické v Praze, roč. 15, č. 7, 2007, s. 263–269; BRHELOVÁ, J. — NIKODYM, L. — NIKODYM, T., *Ekonomické rozhodnutí, nebo politická nutnost? Ekonomické aspekty znárodnění ve Velké Británii v letech 1945–1951*, in: *Dvacáté století / The Twentieth Century*, roč. 7, č. 1, 2015, s. 97.

²⁷ TNA UK, FO 371/68956A; TNA UK, T 232/125; SAVILLE, J., c. d., s. 150–154, 169–170.

ochotni předat nejvýznamnější průmyslová odvětví pod správu nadnárodní autority, jejíž nařízení by následně museli respektovat.²⁸ Britský ocelářský průmysl byl jedním z největších ocelářských odvětví v Západní Evropě a v prvních poválečných letech britská produkce oceli tvořila kolem dvou třetin celkové produkce všech západoevropských zemí; těžba uhlí byla srovnatelná s těžbou ve všech státech Západní Evropy dohromady. Ve vztahu k zemím, které se rozhodly zapojit do Evropského společenství uhlí a oceli pak celkový objem výroby těchto zemí představoval přibližně 49 % objemu britské produkce v případě oceli a 36 % objemu britské produkce v případě výroby uhlí. Navíc britské obchodní zájmy byly odlišné od zájmů ostatních zapojených států, pouze 5 % vyrobené oceli bylo totiž vyváženo do zemí Západní Evropy, 60 % bylo exportováno do zemí *Commonwealthu* a zbytek produkce byl z velké části využit pro domácí účely. Velká Británie by účastí v integračním uskupení koordinujícím produkci těchto odvětví obětovala mnohem více než ostatní západoevropské země a přímé zapojení pro ni bylo z výše popsaných důvodů neakceptovatelné. Na tomto postoji se pak dále podepsala snaha o dosažení plné zaměstnanosti, jíž bylo možné dosáhnout právě pouze možností neomezeně rozhodovat o chodu znárodněných odvětví.²⁹

Další nepřekonatelné překážky pro zapojení se do integračního procesu vyplývaly z ekonomických zájmů, které země měla v zahraničí. Struktura britského zahraničního obchodu a nutnost zachování silných ekonomických vazeb a obchodních styků se zeměmi *Commonwealthu* byly v přímém rozporu s možností zapojení do integračních aktivit vedoucích k vytvoření západoevropské celní unie. V prvních poválečných letech si britská vláda nemohla dovolit fungující systém nijak narušit. Ekonomická data a statistické údaje potvrzují fakt, že válkou zasažená Velká Británie byla na *Commonweathu* silně ekonomicky závislá. Tato závislost nebyla na první pohled tak zjevná, jako tomu bylo u finanční závislosti na Spojených státech amerických, avšak hospodářský význam *Commonwealthu* byl nedocenitelný, a to především díky výhodám plynoucím ze vzájemného obchodu. Důležitost vzájemné obchodní výměny navíc za války kvůli nepříznivé situaci na evropském kontinentu vzrostla a po válce Velká Británie spoléhala na země *Commonweathu* více než v meziválečném období. V prvních poválečných letech objem britského zahraničního obchodu realizovaného se zeměmi *Commonwealthu* činil 50 %, zatímco s evropskými zeměmi pouze 20 % z celkového objemu. Co se objemu exportu týče, v letech 1946–1950 z Velké Británie do zemí *Commonweathu* plynulo 57 % z celkového objemu britského exportu. Com-

28 Potenciální problém představovalo například to, že jedním z cílů ekonomické integrace Západní Evropy bylo zvýšení produktivity práce a nastolení konkurenčního prostředí na integrovaném trhu. Vláda Velké Británie chtěla také zvýšit produktivitu, ale obávala se, že integrační uskupení bude chtít tohoto společného cíle dosahovat jinými pro ni nepřijatelnými prostředky. Velkou Británii ovládly obavy z růstu nezaměstnanosti; vláda se domnívala, že v důsledku integrace by mohlo dojít k uzavírání dolů a také některých oceláren, čímž by došlo k zvýšení počtu lidí bez zaměstnání. Zvýšení nezaměstnanosti si vláda, která vyhrála volby s programem slibujícím všem lidem zaměstnání, nemohla dovolit riskovat.

29 URWIN, D., *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945*, 1995, s. 28; BRHELOVÁ, J. — NIKODYM, L. — NIKODYM, T., c. d., s. 99–105; SAVILLE, J., c. d., s. 150–154; GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 31–34.

monwealth byl jako odbytiště britské produkce velmi důležitý, a to především s ohledem na skutečnost, že trhy válkou zasažených zemí nebyly stabilní. Import ze zemí *Commonwealthu* byl pro britskou ekonomiku rovněž nepostradatelný. Dováženy byly především suroviny potřebné pro britskou průmyslovou produkci. Mezi nejdůležitější dovozní položky v této kategorii patřily kovy a ropa. Celkově v letech 1946–1950 ze zemí *Commonwealthu* pocházelo 48 % britského importu; bez možnosti dovozu potřebných komodit by došlo ke kolapsu britské průmyslové výroby, na které byla země závislá.³⁰ Významné výhody pro rozvoj britského zahraničního obchodu vyplývaly z existence tzv. *Stearling Area*, jejíž existence zajišťovala, že jednotlivé země *Commonwealthu* používaly jako svou měnu britskou libru nebo měly své měny fixně ke kurzu libry vázané. Fakticky tedy umožňovala zemím obchodujícím v rámci *Commonwealthu* profitovat z existence měnové unie a obchodovat bez významných obchodních překážek, jež byly v mezinárodním obchodě v období po vypuknutí Velké hospodářské krize hojně zaváděny.³¹ V prvních poválečných letech, kdy byly pokládány základy procesu západoevropské integrace, byla Velká Británie na *Commonwealthu* silně ekonomicky závislá, což se významně podepsalo na formulaci postoje, jenž Velká Británie zaujala k možnostem zapojení země do integračních uskupení kladoucích si za cíl vytvoření celní unie. Britské členství v takových organizacích by totiž nutně vedlo k narušení výše popsaných obchodních styků a dalších ekonomicky výhodných vazeb, a to si země s ohledem na svou ekonomickou situaci nemohla v prvních poválečných letech dovolit za žádných okolností riskovat.

ZÁVĚR

Studium archivních dokumentů a analýza poválečného stavu britské ekonomiky a hospodářského vývoje ukazují, že Velká Británie nebyla odpůrcem myšlenek evropské jednoty, nepochybovala o pozitivních dopadech hospodářské spolupráce a, co se očekávaných výsledků týče, nebyla nedůvěřivá a skeptická. Proces západoevropské ekonomické integrace Londýn podporoval a země byla aktivním členem organizací

³⁰ MCKENZIE, F., *In the National Interest: Dominions Support for Britain and the Commonwealth after Second World War*, in: *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, December 2006, Vol. 34, No. 4, s. 553–556; ROOTH, T., *Economic Tensions and Conflict in the Commonwealth, 1945–c. 1951*, in: *Twentieth Century British History*, June 2002, Vol. 13, Issue 2, s. 140; JUDD, D., c. d., s. 342–342; *The Commonwealth and the Sterling Area: Statistical Abstract*, No. 86, 1965, Presented to parliament by President of Board of Trade, 1966; TNA UK, CO 537/3189, SAVILLE, J., c. d., s. 157–159; GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 31–35.

³¹ ROOTH, T., c. d., s. 138–140; CORTHORN, P. — DAVIS, J., c. d., s. 111–113, 115–124; KROZEWSKI, G., *Sterling, the „Minor“ Territories, and the End of Formal Empire, 1939–1958*, in: *The Economic History Review*, May 1993, Vol. 46, No. 2, s. 242–244; TOMLINSON, B. R., *Imperialism and After: The Economy of Empire on Periphery*, in: BROWN, J. M. — LOUIS, W. R. (eds.), *The Oxford History of The British Empire: The Twentieth Century*, Oxford 2001, s. 358; GOWLAND, D. — TURNER, A. — WRIGHT, A., c. d., s. 24–28; TNA UK, CAB 21/3323; TNA UK, CAB 134/211, TNA UK; CAB 128/16; HEINLEIN, F., c. d., s. 19–20.

fungujících na principech dobrovolné mezivládní spolupráce (například Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci a Rady Evropy). V době, kdy se však rodily první koncepce věnující se otázce integrace západoevropských ekonomik na nadnárodním principu, se rozhodla Velká Británie zůstat stranou. K tomuto rozhodnutí ji nevedla slepá víra v další rozvoj obchodní vztahů a prohlubování dalších ekonomických vazeb se zeměmi *Commonwealthu* ani jasná představa o tom, že zapojení do západoevropských integračních struktur pro ni není ani z dlouhodobého hlediska výhodné. Britské odmítnutí členství v Evropském společenství uhlí a oceli, které bývá často vysvětlováno britskou neochotou přijmout nové poválečné uspořádání a lpěním na imperiální tradici, bylo ve skutečnosti racionálním ekonomickým rozhodnutím reflektujícím silnou ekonomickou závislost země na *Commonwealthu*, poválečný velmi špatný stav britské ekonomiky a domácí hospodářsko-politické cíle, jichž chtěla labouristická vláda v letech 1945–1951 dosáhnout.

Rozhodnutím nezapojit se do iniciativy vedoucí k založení Evropského společenství uhlí a oceli Velká Británie ztratila pozici evropského leadera a přišla o příležitost ovlivňovat proces evropské ekonomické integrace v následujících dvou desetiletích.

ABSTRAKT

BRITÁNIE A EVROPA 1945–1951

EVROPSKÁ LINIE BRITSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY A HOSPODÁŘSKÉ PŘÍČINY ODMÍTAVÉHO POSTOJE K HLUBŠÍM FORMÁM EKONOMICKÉ INTEGRACE ZÁPADNÍ EVROPY

Studie je věnována postoji Velké Británie k procesu evropské integrace v letech 1945–1951, především pak analýze faktorů, které britský vztah k poválečným snahám o ekonomickou spolupráci zemí západní Evropy ovlivňovaly, a důvodů, které k britské neochotě stát se jedním ze zakládajících členů Evropského společenství uhlí a oceli vedly. Cílem je upozornit na skutečnost, že britský postoj k procesu ekonomické integrace západní Evropy nebyl odmítavý a britské rozhodnutí nezapojit se do užších forem ekonomické integrace omezujících národní rozhodovací pravomoci nebylo rozhodnutím vyplývajícím primárně z nedůvěry v budoucnost západoevropské ekonomické spolupráce ani z neochoty přijmout změnu mezinárodního postavení způsobenou novým poválečným uspořádáním. Na základě analýzy poválečného ekonomického vývoje ostrovního státu výsledky výzkumu ukazují, že důvody britského odmítnutí byly především ekonomického charakteru.

KLÍČOVÁ SLOVA

Velká Británie; ekonomická integrace; Západní Evropa; Evropské společenství uhlí a oceli; britský euroskepticismus

ABSTRACT

BRITAIN AND EUROPE 1945–1951

EUROPEAN LINE OF BRITISH FOREIGN POLICY AND THE ECONOMIC CAUSES OF AVERSE ATTITUDE TO THE INVOLVEMENT IN DEEPER FORMS OF ECONOMIC INTEGRATION IN WESTERN EUROPE

The study deals with the British attitude to economic integration of Western Europe in the years of 1945–1951; especially with the analysis of factors which were shaping British relationship to post-war efforts to economic cooperation in Western Europe and with the analysis of reasons that led

to the British reluctance to become one of the founding members of the European Coal and Steel Community. The aim is to point to the fact that the British attitude to economic integration was not negative and British decision not being involved to closer forms of economic cooperation limiting national decision-making powers was not decision arising primarily from a distrust of process of economic integration in Western Europe nor from the unwillingness to accept the change of British international status in post-war World. Research conducted by the analysis of British economic development in the years 1945–1951 proves that the reasons for the British refusal were primarily economic in nature.

KEYWORDS

Great Britain; economic integration; Western Europe; European Coal and Steel Community; British Euroscepticism

Jana Brhelová

The Department of Economic History, Faculty of Economics, University of Economics Prague
The Department of Economics and Management, Unicorn College
jana.brhelova@vse.cz